

Smedstorpssläktens medlemsblad 2016

Ordföranden har ordet

Under året har föreningen gett ut ett medlemsblad, som innehöll en artikel av Krister Frank om våra anors sociala nätverk och deras betydelse samt ett par artiklar om Källunga socken av undertecknad.

Årsmötet hade vi förlagt till Källunga socken. Vi samlades lördagen den 9 maj 2015 kl 14 vid Källunga kyrka där Bea Gustafsson tog emot oss och berättade om kyrkan och dess historia. Därefter for vi ner till Hårdakvarn där vi drack kaffe med dopp och underhölls av Tore Johansson. Tore beskrev bakgrunden till dagens Hårdakvarn. Vi avslutade mötet med årsförhandlingar följt av ett konstituerande möte, då Karl-Johan Ferm utsågs till föreningens kassör och Birgitta Larsson till föreningens sekreterare. Någon ändring av styrelsen blev det inte utan består liksom förra året av Åsa Bengtsson och Margareta Ramberg för Johanna-grenen, Ulrik Johansson och Ingegerd Claesson för Fredrik-grenen, Beatrice Gustafsson och Rolf Gustafsson för Gustaf-grenen, Birgitta Hartman och Birgitta Larsson för Maria-Stina-grenen, Lisbeth Ottosson och Brita Hulting för Anders-Jean-grenen samt Karl-Johan Ferm och Ann-Marie Jansson för Anna-Lena-grenen.

Under hösten samlades styrelsen den 30 september i Herrljunga biblioteks caféteria för det sedvanliga höstmötet. Vi bestämde att förlägga nästa årsmöte till Bråttensby socken lördagen den 21 maj kl 14 med samling vid kyrkan. Ingvar Valdemarsson kommer att berätta om kyrkan och dess historia. Därefter samlas vi i Bråttensbys bygdegård för kaffe med dopp samt sedvanliga årsförhandlingar.

I det här numret skriver Krister Frank om det trettioåriga krigets återverkningar i Kulling och Gäsene härader. Undertecknad skriver om kyrktjuven Måns Jonsson, som var en småbrottsling som figurerar i många domstolsprotokoll. Han bodde i Skattegården i Bråttensby några år på 1730-talet i ett stormigt äktenskap. Det blev skilsmässa mellan honom och hans hustru efter några år och jag vill skildra hur det gick till och vad som krävdes för att få skiljas. Efter skilsmässan gick det riktigt illa för Måns. Han bryter sig in i Tarsleds kyrka och stjälar ett skrin med pengar. Det leder till att han 1736 av Hovrätten döms till sex års straffarbete på Bohus fästning.

Vår släkt förändras hela tiden och jag tar tacksamt emot uppdateringar till vår släktförteckning. Min adress är Hantverksgatan 2E, 524 30 Herrljunga eller metarolf@telia.com om du vill mejla eller tel.: 0513-128 22 om du vill ringa.

Årsavgiften på 50 kr kan du som vanligt sätta in på släktföreningens plusgiro, **4766274-7** ”Smedstorpssläkten”.

Och slutligen: glöm inte att vi har

ÅRSMÖTE

lördagen den 21 maj kl. 14.00

Samling vid Bråttensby kyrka

Varmt välkomna!

Rolf Gustafsson

Det Trettioåriga krigets återverkningar i Kulling och Gäsene härader

av Krister Frank

I mina studier av domböcker för Kullings och Gäsene härader syns tydligt det Trettioåriga krigets återverkningar på den värld i vilken våra förfäder levde. Hemvändande soldater förde med sig människor med nya seder och bruk från kontinenten i sitt följe. Jag har hittat flera exempel i alla samhällsklasser på hur människor från andra länder gift sig med svenska soldater men också funnit att människor som varit ute i kriget förråades. Wilhelm (Welam) von Salzburg kom i svensk tjänst 1608 och bosatte sig efter några år på Vittene i Lena. Han byggde upp ett kontaktnät av inflytelserika personer i sin omgivning. Att han hade nära kontakt med familjen Gyllengren har berörts i tidigare årgångar, men jag tror också att överste von Salzburg rekryterade medarbetare från hemlandet. Två år efter Wilhelm von Salzburgs död är Kerstin Gyllengrens bror Brynte, herre till Guntorp i Bråttensby, instämnd vid Kullings häradsrätt för att vid ett gästabud på Lagmansholm ha våldtagit Olof Persson i Tubbetorp i Siene. Vittnen är bland annat Olofs bror Anders, bonde i Lunda i Bråttensby, och kanske mer intressant, bokhållaren i Lena prästgård Kurt Brun. (Kulling vt och st 1650) Att Brynte Gyllengren figurerar i en rättgång om ett sexuellt övergrepp är ett utslag av den normalisering av sexuellt våld som skedde på hemmafronten när soldater som plundrat och våldtagit i Europa återvände hem. Sexuellt våld var speciellt frekvent i Bråttensby och Lunda, med flera gruppvåldtäkter införda i domböckerna mellan 1620 och 1685.

Vem var då denne Kurt Brun som var bokhållare hos Olaus Erics svåger Olaus Johannis, kyrkoherde i Lena? Förmodligen hade han tidigare varit i tjänst hos Wilhelm von Salzburg och rekryterats av denne och befallningsmannen i Kulling och Gäsene härader Ravel Jonsson under deras soldatrekrytering runt 1630. Ravel Jonsson rekryterade soldater åt Wilhelm von Salzburgs major Gustaf Krabbe åt hela Västgöta Dals regemente 1642-1647. Ravel Jonsson var också Krabbes personlige rådgivare och bistod honom i privata affärer med högadeln. De placerade Kurt Brun som länsman i Gäsene 1640. Han gifte in sig i en etablerad länsmanssläkt genom äktenskapet med sin företrädare Olof Björnssons dotter Gunnel. Deras dotter Elin blev i sin tur gift med länsmannen Helge Eriksson i Ljung, Grude. (Kulling och Gäsene domböcker; Grude C1) Ett annat exempel på invandring som resultat av svenskarnas härjningar i Europa finner man i Hudene. Med trossen följde drängar och pigor som så småningom lärde känna de svenska soldaterna och bildade familj med dessa. På 1650-talet deltog bonden Håkan Larsson från Stenunga i Karl X Gustavs polska fälttåg under befäl av sin namne och husbonde Håkan Larsson Swärdsköld, även han född i Hudene. (Gäsene dombok) Så hamnade förmodligen systrarna Urtia och Maria Urbanska i Hudene. 1658 är Håkan Larsson och Urtia införda i vigselboken och 1666 dog Maria Urbansdotter i Hudene Västergård. (Hudene C1)

Kriget förde också med sig en ökad social rörlighet. Dugliga personer från den västgötska landsbygden kom i tjänst hos fältherrar ur adeln som är väl kända i vår historia. Fältskären Israel Jonsson i Smedstorp fick två söner som han gav det relativt ovanliga namnet Lennart varav den förste dog tidigt. Förklaringen är förmodligen att Israel och hans far, prästen i Södra Björke och Västra Tunhem, Johannes Jonae väl kände till den berömde fältherren Lennart Torstensson av Forstenaätten som bodde i Västra Tunhem och hade förmodligen följt honom i fält. (Elgienstierna, Gäsene dombok och Hudene C1). Detta är några exempel på hur 1600-talets krig fick återverkningar på våra förfäders liv och förändrade det samhälle de levde i.

Kyrktjuven Måns Jonsson

av Rolf Gustafsson

I den här artikeln ska jag berätta om en kyrkstöld i Tarsled socken och om en skilsmässa. I början av 1700-talet var det mycket ovanligt med skilsmässor, men det inträffade. Jag tänker skildra ett äktenskap som bara varade några år och varför de skilde sig och hur det gick till. Som vi ska se kunde det vara mycket besvärligt att få ut en skilsmässa.

Måns Jonsson, som är huvudpersonen i båda dessa berättelser, kom inflyttande 1731 från Skaraborgs län till Skattegården i Bråttensby socken. Måns gifte sig med Margareta Eriksdotter i Skattegården. De nygifta bodde hos hennes föräldrar Erik Ingelsson och Marta Eriksdotter.

Redan på våren 1732 blev det bråk mellan Måns och hans svärföräldrar. Detta drogs upp på tinget i Alingsås.

Kullings härad 1732 17 maj §8

Måns Jonsson i Skattegården Bråttensby hade väl låtit instämma sin svärfader Erik Ingelsson Ibm som skulle han beskyllit honom Måns hafva bortstulet en yx och halm, ...

Vidare hade Måns låtit instämma sin svärmoder Marta Erichsdotter för det hon skolat velat en natt före söndagen honom med en yxa ihjälhugga hvilket han ...

Och ehuru väl svärmodern Marta ... velat kiära til Måns för thet han skal slagit henne med näfven et slag vid vänstra öhrat, ögat och et i huvudet för 3 veckor sedan, så har icke han thertil högelig och enstendigt nekat ...

Bara ett par månader senare är det dags igen. Vid tinget som äger rum i juli månad 1732 anklagas krögerskan och änkan Marit Andersdotter för att ha fött ett barn som sedan avlidit. "Den gifte mannen Måns Jonsson misstänks för att ha haft köttsligt umgänge med krögerskan". Detta har tydligen inte Måns Jonssons hustru Margareta Eriksdotter tyckt om. I protokollet från 1732 års höstting kan vi nämligen läsa om det "slagsmål och skiälsord som är skiedt och trättat (?) emellan hustru Margareta Eriksdotter och krögerskan Marit Andersdotter den 27 sept nästledne. ..."

På vårtinget 1734 anklagas gifte Måns Jonsson och qvinfolket Ingrid Svensdotter för begånget enkelt hor. Målet skjuts upp till hösten eftersom Måns inte infinner sig. Inte heller till hösttinget infinner sig Måns. Enligt rykte har han begett sig till Danmark. Men Ingrid blir dömd och det kan vara intressant att se vad för straff hon får.

Kullings härad 1734 oktober, §12

...

Resolution: I ... 1653 §1 dömdes ogifte qvinfolket Ingiärd Svensdotter i Öhrsholmen Bråttensby socken efter egen bekännelse för andra resan begånget enkelt hor, att plikta 2 g. 40 dahl Sm tillsammans 80 d. Smt samt at undergå 3ne söndagar uppenbar kyrkoplucht i Bråttensby kyrka hvilken qvinn??Person i brist af botum(?) med Risslitande blefvet affattat.

När Måns Jonsson dyker upp i bygden igen sammankallar länsmannen något så ovanligt som ett extra ordinarie ting.

Kullings härad 1734 den 23 november

§1 S d [Samma dag] förekom gifte Måns Jonsson Bråtensby Skattegården och frivilligt tilstod det han med ogifta qvinnopersonen Ingiärd Svensdotter i Örsholmen Kiöttlig beblandelse haft och enkelt hor bedrefvet på frälsehemmanet Giäddeg. i Bråtensby och åstundat få slut häruthinnan, berättandes therhos [= därjämte] at under påstående ordinarie hösteting hafva varit vistande uti Kiöpenhamn i danemark hos sin släckt hwarest han skall hafva varit sjuk utaf frossan så at han ej förmått till ermälte ting komma tillstädes, och som härvid intet varit vidare at påminna, ty stannade Extra Ordinarie tingsrätten i följande Resolutio

Såsom utaf föregående ransakning befinnes det gifte Måns Jonsson i Skattegården Bråtensby som hålles misstänckt om flykten men(?) inför rätten frivilligt tilstådt att hafva med ogifta qvinnspersonen Ingiärd Svensdotter begått enkelt hor på frälsehemmanet Bråtensby erl(?) så och i förmåga Kongl. Majts Rans. ordning af åhr 1653 §1 pröfvande extra ordinarie Tingsrätten för rättvist det bör han Måns therföre plichta sine 80 d. Smt samt undergå 3ne söndagars uppenbara Kyrkioplicht i Bråtensby kyrkia, börandes och emot moderen åhrligen förskiuta till Barnets tarv och underhåld 3 d Smt in till dess det han kan sig kläda och föda förtiena.

Det här får konsekvenser för Måns äktenskap. Hans hustru Margareta vägrar att ha samlag med honom. Då stämmer Måns henne.

Kullings härad 1735 januari, §10

Måns Jonsson i Bråtensby låtit instämma sin hustru Margareta Erikdotter för det hon ej skall vilja bygga ähtenskap med honom sedan han råkat(?) at begå enkelt hordomssynd med Ingiärd Svensdotter i Örsholmen, hvilket måhl i förmågo Kongl. Majts. kyrkiolag Cap. 15 §1 och 7de art. samt anledning Kongl. Communicerade förordning af den 13de aprill 1734 till venerande [= vördiga] consistorium i Scara hänvist blefvet.

Margareta vill skiljas och för den skull måste de vända sig till Skara Domkapitel. Där hittar jag följande.

Skara domkapitel AI nr 35 (protokoll 1734-1737)

Sid 279 §12 (30 Aprilis 1735)

Hustru Margretha Erichsdotter från Bråtensby Algutstorp församling, och thes man, Måns Jonsson, som sig med enkelt hor försedt, från hvilken hustrun söker skilnad, skola til Consistorium instämmas.

De infinner sig därför i Skara den 11 juni 1735 då följande protokoll skrevs.

Skara domkapitel AI nr 35 (protokoll 1734-1737)

Sid 296 §6 (11 Junii 1735)

Företrädde hustru Margretha Erichsdotter och upviste Kullings härads lof. Tingsrätts remiss af den 15 Januar nästl. angående thes sökte ähtenskapsskilnad ifrån sin man Måns Jonsson i Bråtensby i Algutstorp församling, som begått enkelt

hor med kohnan Ingierd Svensdotter i Örsholmen, hvarföre hon til idag honom instämman låtit, och påstår ifrån honom skild blifva; Måns Jonsson, som nu var tilstüdes, berättar at hustrun skall gått i säng och säte med honom, sedan henne bekant var at han sig med Ingierd beblandat, hvar till hustrun aldeles nekade, hafvandes denna sak varit vid Tinget, men Måns då skal farit sin väg och ei kommit tilstüdes; skolandes vara hans upsåt at draga ut tiden och med Process henne utmatta.

Resol. Remitteras til vederbörande werdslig Rätt, at lagligen ransakas och dömas, om hustru Margreta sig med Måns uti kiötslig beblandelse inlåtet, sedan henne witterligt varit, at thes man sig med hor förbrutit, i anledning hvar af Consistorium sedan vil sig öfver den sökte ächtenskapsskilnaden utlåta.

Men redan i september 1735 är de tillbaka till konsistoriet i Skara. Från juni 1735 till januari 1736 saknas domboksprotokoll för Kullings härad, så om deras fall har varit uppe i häradsrätten vet jag inte. Troligen inte eftersom Måns tar tillbaka sin anklagelse.

*Skara domkapitel AI nr 35 (protokoll 1734-1737)
Sid 377 §10 (Then 13 Septembris 1735)*

Företrädde Måns Jonsson i Bråtensby och inför Protocollet tilstod, at han tager sin ord igen: följandes thet han aldrig haft med sin hustru, Margretha Ericsson dotter något kiötsligt omgiänge, sedan henne witterligt var, at han sig med hor försedt, hvilket at säja(?), han skal af sin broder blifvit förledd. Hustrun, som nu äfven var närvarande, påstod skilnad ifrån sin otrogna man, se Protocollet under den 11 nästl. Junii No 6, hvilket henne icke vägras kunde, hvarföre ock skilnaden efter kyrkiolagens 16 cap. 6 § förrättades och henne skilnadsbref beviljades.

Jag tror inte att det enbart var Måns fel att det uppstod bråk mellan honom och svärföräldrarna. De och även deras dotter Margareta förekommer flera gånger i mindre smickrande sammanhang i domstolsprotokollen efter det att Måns gett sig därifrån.

Måns Jonsson och kyrkstölden i Tarsled

Men hur gick det nu för Måns Jonsson? Fortsätter vi att läsa vidare i Kullings härads domstolsprotokoll finner vi att 1736 hölls ett extra ting där Måns är huvudpersonen. Måns har gjort inbrott i Tarsled kyrka. Ärendet går vidare till Göta Hovrätt.

Jag återger här vad jag antecknade vid mitt besök på Göta Hovrätts arkiv i Jönköping.

Göta Hovrätt den 9 december 1736

Kullings härads Tingsrätt rannsaking och dom öfver Måns Jonsson i Fölene 30 år gammal, som för Tiufvnad 2ne gånger dömd och afstraffad blifvit samt nu, frivilligen tillstådt och bekänt, att han om aftonen de. 7 october sidstne med en hoftång uttagit fönstret på Tarsleds Kyrkia derefter inkrupit och med samma tång upbrutit en Kista, som stådt i Choret, derutur han tagit ett skrin hwaruti penningar förvarade legat och sedan han tagit stånget från Kyrkiödörren, derigenom med skrinet utgådt, som han uti Fölene giärde upbrutit, ock, efter penningarnas uttagande samt inläggande uti en påse, skrinet vid en Åbrädd nedsatt, och penningepåsen vid en stor sten nedergrafvit och med 2ne torfver öfverhölgt;

Varandes penningarne med skrinet, efter Joenssons Måns anvisning, på de af honom utnämnde föromrörde ställen d. 21 i samma månad igenfinne, då vid igenomräknandet penningarna sig till Tiuguåtta dahl. 28 1/4 ./.. Smt bestigit; Hvarutom Måns Joensson icke velat tillstå sig något mera hafva stulit; som ock, efter sockenmännens intygande inga flera penningar bortkommit, än igenfundne blifvit; Hvarföre och till följe av 46 Cap. Missg.balken Tingsrätten förklarar, det bör denna tiufnad under Etthundrade dahler Smts värde, ligga i Tveböte, samt således likmätigt 40 Cap. i samma balk, dömt Måns Jonsson att böta stöldens sex dubbla värde Etthundrade Siuttjo tre dahler 9 1/2 ./.. Smt, samt i anseende dertill att han nu 3:e resan för begången tiufnad vorden dömd, att arbeta vid Konungens Slott i tre åhrs tid; dock sådant att Kongl. Hofrätten ompröfvande understält.

Utslag. Emedan af rannsakingen befinnes att Kyrkian återfådt sina penningar Tiuguåtta dahler 28 1/4 ./.. Smt, som Tiufven Måns Jonsson bortstulit; Ty pröfva Kongl. Hofrätten rättvist att i så måtto gilla Tingsrättens dom, som Måns Jonsson, der han sig skulle kunna böta stöldens sex dubbla värde Etthundrade Siuttjo Tre dahler 9 1/2 ./.. Smt skall både för stölden och inbrottet genom Kyrkiofönstret afstraffas med Tiugu Njo par spö, Tre slag af hvar par paret, stå Tre söndagar på pliktopallen, skriftas och aflösas, samt sedan försändas till Bohus fästning, att der i sex åhrs tid arbeta.

Jönköping den 9 dec. 1736

B.O. Hager, P. Silverskiöld, Oluf Linnerhielm ...

Den här kyrkstölden omtalas i C.-M. Bergstrands bok *Kyrktjuvar, hästtjuvar och ficktjuvar i Västergötland*. I Herrljungaboken som gavs ut 1958 finns ett avsnitt ”*En kyrkotjuv i Tarsled 1736*” där man gjort en avskrift av det som Bergstrand skrivit. Tyvärr med ett par avskrivningsfel.

Bakgrund till artikeln

Måns Jonsson förekommer inte bara i Kullings härads domböcker utan också i Laske härad, Barne härad och Skånings härad. Jag har också funnit hänvisningar till Gäsene härads dombok men tyvärr saknas dessa år i Gäsene härads dombok. Jag har funnit inte mindre än 25 rättegångsprotokoll, en del synnerligen omfattande, där Måns Jonsson står som svarande samt flera protokoll från Skara Domkapitel. Han förekommer säkerligen på fler ställen som gått mig förbi.

Anledningen till att jag ägnat så mycket tid åt att följa Måns i domböckerna, är att jag på 1970- och 1980-talet under ett antal år gick igenom domböckerna för häraderna Vilske, Laske, Barne och Skåning efter sökandet efter en anfader. Ett rättegångsprotokoll i Laske härads dombok på vårtinget 1734 handlade om Jon Andersson från Stommen i Södra Lundbys socken och hans svärdotter Margareta från Brättensby i Kullings härad. Hon var enligt protokollet gift med Jon Anderssons son Måns Jonsson. Genom att följa Måns Jonssons förehavanden hoppades jag kunna lösa problemet med min egen anfader.

I protokollet från det extra ordinarie ting, som hölls den 5 november 1736 i Alingsås på grund av inbrottet i Tarsleds kyrka, fann jag följande mening ”*frågades varest Måns är barnfödd och huru gammal han är. Svar: I Barne härad, Önumma socken och by, 30 år gammal*”. Den här upplysningen gjorde att jag till slut kunde få alla pusselbitar på plats och ett bevis för att Måns far, Jon Andersson, var min farfars farfars farfars farfar. Jag härstammar från Måns bror Erik Jonsson.